

Starodawna Przewłoka

(Osada przyportowa)

Władysław Goliński

Ustka, listopad 2021, uzupełnienia październik 2022.

Spis treści

Osada z przełomu epoki brązu i żelaza w prawej, wschodniej odnodze Słupi.....	2
Nazwa Przewłoka występująca w akcie nadania przywileju biskupowi Albertusowi.....	3
Stara droga z Przewłoki do Słupska a właściwie do traktu w Swochowie.....	4
Przystań w miejscu ujścia Słupi za czasu wczesnej Polski.....	5
Ostatnie łodzie na drodze wodnej z Bałtyku do Przewłoki.....	6
Przewłoka z czasu spisania Umowy Sprzedaży zawartej w Słupsku w 1337 r.....	8

Archeolodzy odkryli między innymi dwa cmentarzyska kultury pomorskiej w miejscu gdzie jest dziś Przewłoka i Machowinko pod Ustką. Tam gdzie są znalezione cmentarze tam również musiały znajdować się osady. Ziemia doskonale przechowuje istnienie życia w dawnych wiekach, więc i w Przewłoce należy się spodziewać odkrycia umiejscowienia dawnej osady kultury pomorskiej. Wikipedia zapisuje, że kulturą pomorską jest kultura archeologiczna [epoki żelaza](#) z okresu VII – III w p.n.e., zajmująca teren niemal całej Polski.

[illegible]

¹ Ignacy Skrzypek; Znaleźiska grobów podkloszowych na cmentarzyskach ludności kultury pomorskiej na Pomorzu Środkowym, [w:] *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno?*- konferencja, Warszawa 1993. s. 56.

Oznaczenie na mapie „+”- mają cmentarzyska kultury pomorskiej odkryte w latach 1945-1993.

+ 88 – Przewłoka, stan. 1, gm. Ustka, pow. słupski;

+ 63 – Machowinko, stan. 5, gm. Ustka, pow. słupski.

Nazwa Przewłoka występująca w akcie nadania przywileju biskupowi Albertusowi

Zaistnienie nazwy "Przewłoka" uzasadnia występowanie w Słowińszczyźnie określenia na miejsce gdzie przeciągano łodzie: [...] na uwagę zasługuje hipoteza, którą rozwinął ostatnio zwłaszcza Kowalenko. Według niej garb lądowy między jeziorami, Gopłem a Ślesińskim (kiedyś dłuższym niż obecnie), pokonywano w transporcie wodnym systemem praktykowanym powszechnie w przeszłości, a mianowicie przez przewłócenie łodzi czy korabi. O możliwości stosowania także tej praktyki w goplańskim systemie komunikacyjnym świadczy istnienie nazwy Przewłoka przetrwałej w lokalnej tradycji oraz w nazwie 3 chatup Żółcina. W punkcie tym, jak świadczy zachowane do dziś grodzisko, znajdował się dawniej gród. Jeszcze w 1316 r. dokument Władysława Łokietka wymienia w roli świadka: Perwold, castellanus de Prsevloky. [...]²

Jeszcze w średniowieczu Słupia uchodziła do morza dwoma odnogami. Pierwsza odnoga to dzisiejsze koryto rzeki, natomiast wschodnią odnogę wyznacza obecnie droga Przewłoka- Zapadłe-Orzechowo; w średniowieczu był o wiele wyższy poziom wody w rzekach i jeziorach, był wyższy poziom wód gruntowych. Prawą odnogę Słupi zasypał z czasem piach niesiony wiatrem od morza. Przez jakiś czas jednak dawało się tą drogą przeciągać łodzie stąd nazwa Przewłoka. W prawej odnodze Słupi jak i w lewej musiały istnieć warownie. Nazwa Zapadłe mówi pewnie o zapadłych konstrukcjach obronnych.

Dokument z 1283 r. potwierdza związki Przewłoki z polską hierarchią kościelną. Jak zanotował S. Kujot (Dzieje Prus Królewskich): „Nadto pozwolił książę (Mściwoj II) z Łaski, jako jałmużnę biskupom i ich następcom wysyłać dwa okręty do przystani zwanej Przewłoka (Preuloca), nad morzem, u jeziora pod Gardnem, którą wąska cieśnina z morzem łączy”. W tym aż nazbyt ściśle zlokalizowanym porcie- przystani (zapewne chodzi o bliskość miejsca wypływu prawej odnogi Słupi do morza) ówczesny biskup kujawski Wojciech (Albertus) miał prawo utrzymywania i wykorzystywania do połowów dwóch łodzi rybackich.³

[...] Głębszy wgląd w stosunki wiejskie i kościelne Gardny daje dokument konfirmacyjny księcia gdańskiego Mściwoja II z 29 czerwca 1282 r., wystawiony dla miejscowego proboszcza i kościoła, mocą którego zatwierdził wcześniejsze nadania swego ojca, ks. Świętopełka II, zmarłego w 1266 r. Oznacza to, że zarysowany w dokumencie stan faktycznie istniał już od około dwudziestu lat. Wolą księcia Mściwoja II było, aby proboszcz miejscowego kościoła pw. św. Stanisława cieszył się pełnią praw książęcych, wolnością od wszystkich ciężarów, a także sprawował sądownictwo w sprawach duchowych i świeckich, które nie przysługiwało słupskiemu plebanowi. Posiadał prawo do polowań na określonym terenie, do łowiska zwanego Salue oraz do dziesięciny rybnej z jeziora

² Hensel Witold i Broniewska Aleksandra; Starodawna Kruszwica od czasów najdawniejszych do roku 1271, Wrocław 1961, s. 14

³ Władysław Goliński; Historia portu w Ustce, cz.1, maszynopis, s. 4,5;
https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/ART1_cz1a.pdf

Gardno. **Książę potwierdził kościołowi dziesiątą miarę z przystani portowej Przewłoka (Preuloca)** i z Rowów oraz dziesięcinę z pięciu dalszych wsi, w tym ze Smołdzina, dwie niezidentyfikowane dotąd wsie, młyn w miejscowości Cocosca oraz dwie łąki: Krawiecką (Sartoria) i Smołdzińską (Smoltzini).[...]⁴

Stara droga z Przewłoki do Słupska a właściwie do traktu w Swochowie

Ta stara droga- a właściwie ślady po istnieniu niegdysiejszej drogi, w swojej większej części od Swochowa do Przewłoki wydaje się, że powstała w okresie wędrówek ludów, a dokładnie w okresie przyjścia Słowian do ziem dorzecza Słupi jeszcze w VII w. n.e. W części od Swochowa do grodu w Słupsku i dalej do Gałęzinowa istniała już wcześniej droga z epoki brązu a więc Słowianie tą część drogi ponownie wykorzystali jako trakt. Ówczesny Słupsk powstały w czasie przyjścia tu Słowian to parę chat w różnych miejscach; przy brodzie przez Słupię np. zabudowania przy miejscu gdzie już później powstał kościół p.w. św. Piotra, w okolicy dzisiejszej ul. Garncarskiej, na dzisiejszym Zatorzu...⁵ Droga o której mówimy łączyła przystań w Przewłoce z grodem w Słupsku, jej całkowita długość wynosi ok. 15 km.

Po przybyciu Słowian na obszar dzisiejszego Pomorza, tj. ok. VI w., zbudowali oni (albo przebudowali już istniejące z poprzednich epok) grody i warownie, wyposażone we wzmocnioną konstrukcją drewnianą ziemny wał obronny. Te miejsca obronne zbudowane przez ludność kultury łużyckiej łączyły strategiczne drogi lądowe, również istniały drogi do placów targowych jakimi były przystanie nadmorskie. Droga z epoki przybycia Słowian w Przewłoce prowadziła z przystani, nad brzegiem zalewu, który aż tu podchodził.

Młyn w Przewłoce jest wymieniony w dyplomie z 1337 roku- a więc musiał ów młyn już funkcjonować przed rokiem 1337. Młyn w osadzie nadmorskiej z pewnością świadczy o handlu zbożem.

Dalej droga ta wiodła do Grabna, droga ta przy obecnych zabudowaniach wsi jest jeszcze dzisiaj łatwa do zlokalizowania na wysokości wsi po dębach sadzonych w szeregu- niedaleko ogródków działkowych, obok działek droga ta prowadziła przez las do osiedla Mączniak i przechodziła obok młyna w Machowinie do wsi Swochowo, dalej po skrócie w prawo droga z pewnością wiodła po obecnie ruchliwej drodze asfaltowej do Słupska a w Słupsku dzisiejszą ul. Kaszubską- przy obecnym grodzisku, w środku którego stoi kościół św. Ottona.

Droga prowadziła po wschodnim brzegu rzeki Słupi.

⁴ Zygmunt Szultka; Świątynia na Rowokole i jej funkcje, Słupsk 2014, s. 17, 18.

⁵ Henryk Janocha; Archeologia o początkach słupskiego ośrodka miejskiego, [w:] Koszalińskie zeszyty muzealne t. 24, Koszalin, s. 45

Ryc. 2. Droga przy młynie w Machowinie, 2007

Ryc. 3. Droga na wysokości Mącznika, 2007

Źródło: Fotografia Marii Golińskiej

Źródło: Fotografia Marii Golińskiej

Przystań w miejscu ujścia Słupi za czasu wczesnej Polski

Generalnie aby uzyskać możliwość swobodnego wpływania łodzi czy statków w koryto rzeki trzeba mieć głęboki tor wodny między chroniącymi od zapiaszczenia go falochronami.

Wszystko jednakże wskazuje na istnienie w starej Ustce dodatkowo innej konstrukcji, normalnie w warunkach naturalnych tworzy się w ujściu próg i jest niezmiernie szerokie ujście rzeki, więc i Słupi, przez tą przeszkodę na małych rzekach przeciągano łodzie, dalej już na wysokości samej warowni istniały wały ziemne wyposażone w maszyny miotające kamienie lub strzały. W tym miejscu stosowano pułapkę zbudowaną z narzuconych prawie pod wierzch wody kamieni lub wbicia w dno zaostrzonych od góry pali pozostawiając wąskie przejście znane tylko załogom własnym łodzi. Chodziło bowiem o przebicie poszycia łodzi napastników i jej zatopienie⁶.

Stawiam hipotezę, że nazwa Zapadłe jest powiązana z podobną warownią jaka była w lewej odnodze ujścia Słupi- warownia w Ujść⁷ (obecna nazwa Ustka). Inaczej przecież być raczej nie mogło i trzeba było mieć strzeżone obydwie odnogi odprowadzające wody Słupi do Bałtyku. Zalew jaki tu istniał wtedy sięgał aż za Wytowno- pod Objazdę.

Na pierwszym miejscu „towarów” wymiany handlowej są w czasie piastowskiej Polski niewolnicy. Jeśli chodzi o niewolnictwo to historycy obliczyli, że niewolnik, za którego na Słowiańszczyźnie płacono dwadzieścia srebrnych arabskich dirhemów, na rynku w Bagdadzie sprzedawany był za dwieście takich samych monet. Wikingowie, którzy byli równocześnie- zależnie

⁶ Źródła pisane niejednokrotnie wspominają o przechodzeniu przez korabie słowiańskie płyczn i cieśnin niemożliwych do przebycia przez łodzie skandynawskie; stąd metoda sztucznego tworzenia płyczn, jako obrony biernej przed okrętami. Wspominają też o masowych transportach okrętów słowiańskich przez przewłoki. K. Pieradzka, *Walki Słowian na Bałtyku w X—XII wieku*, Warszawa 1953 I., str. 19, 45, 58, 78, 87, 93; 101, 110—111, 119.

⁷ Ujść to kaszubska nazwa Ustki, Władysław Goliński; *Grodzisko- port w miejscu ujścia Słupi*, maszynopis, Ustka 2022, s. 7.; <https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/art14a.pdf> ;
Hasło Ujść; [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Tom XII: Szlurpkiszki- Warłynka, Warszawa 1892, s. 768 i 769.

od okoliczności- rabusiami, kupcami i rzemieślnikami, z tego właśnie handlu ciągnęli największe zyski.⁸

W epoce Wikingów, kiedy już z pewnością istniała wieś Przewłoka, handlowano artykułami stanowiącymi towar w zagrodach rolnych w tym też są materiały lniane, handlowano wszystkim co dało się wyrwać lasom i wodom. Jakkolwiek najbardziej opłacalnym towarem był handel niewolnikami. Dość atrakcyjnym towarem było zboże a dokładniej mąka- stąd zapewne działalność młyna wodnego blisko przystani.

[...] Z południowych wybrzeży Bałtyku wywożono bursztyn, futra, niewolników. Niewolników słowiańskich ceniono wysoko na całym świecie muzułmańskim. Tak wielka była ich rzesza w państwach arabskich, że nazwa Słowianie stała się w VIII-IX wieku w językach romańskich synonimem niewolnika, wypierając z łaciny rzymskie określenie: servus. [...] ⁹

Był zatem wtedy tylko jeden towar eksportowy, który przynosił wielkie zyski, a z jego eksportu Słowiańszczyzna znana była w całym ówczesnym świecie od emiratów środkowej Azji po kraje Maghrebu i królestwo Franków. Tym towarem byli niewolnicy. Tylko sprzedając ludzi, „władca słowiańskiej północy” mógł finansować swe państwowe wydatki....[...] ¹⁰ Tak więc Przewłoka stanowiła jedno z wielu ogniw składających się w „doskonałą” całość państwa Mieszka I. A skąd ci niewolnicy? To bardzo proste: z kupna, gdzie zwyczajowo w Polsce ojciec sprzedawał syna a w Prusach syn sprzedawał ojca- ponadto przecież Przewłoka to osada nadmorska i wystarczy zorganizować wyprawę wojenną, aby mieć niewolników do handlu.¹¹

Ostatnie łódzie na drodze wodnej z Bałtyku do Przewłoki

Nie wiadomo jaka łódź była ostatnią, co przebyła właśnie tą drogę. Powodem zaprzestania żeglugi na zalewie do Przewłoki był, bez wątpienia, niski stan wody, zbyt niski by myśleć o żegludze. Chociaż łódzie Słowian i łódzie Wikingów miały małe zanurzenie.

Jak już wcześniej tu wspomniano jeszcze w XIII w. funkcjonowała przystań rybacka, jakkolwiek istniała potrzeba przeciągania łodzi- przewłoka. Handel z północą, ze Skandynawią, przerwali Krzyżacy po 1308 roku.

⁸ Skrok Zdzisław; Słowiańska moc, Warszawa 2006, s. 80

⁹ Stanisław Trawkowski; NAD WISŁĄ I ODRĄ, [w:] POLSKA PIERWSZYCH PIASTÓW, państwo- społeczeństwo kultura, pod redakcją Tadeusza Manteuffla, Wiedza Powszechna, W- wa, s. 66

¹⁰ Zdzisław Skrok; Czy wikingowie stworzyli Polskę?, Warszawa 2013, s. 88, 89

¹¹ Władysław Goliński; Łoza w państwie pierwszych Piastów, maszynopis publikowany na stronie biblioteki w Ustce, s.7; <https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/art41a.pdf>

Ryc. 4. Przebieg starej drogi we wsi Przewłoka. Fragment bardzo starej drogi do Swochowa- przy stadninie. 2006

Źródło: Fotografia Marii Golińskiej

Przewłoka z czasu spisania Umowy Sprzedaży zawartej w Słupsku w 1337 r.

[...] Jest rok 1337. W obecności licznych świadków zostaje spisany w mieście Słupsku dokument, określający strony oraz zakres i warunki sprzedaży terenów położonych wzdłuż rzeki Słupi poczynając od jej ujścia, aż po Bruskowo i Machowino. Dokument ten istnieje obecnie w trzech wersjach językowych. Zarówno tekst podstawowy- łaćński jak i tłumaczenie na język polski pochodzą z książki: Świąchowski Zygmunt, Mertka Józef, *Z DZIEJÓW SŁUPSKA I USTKI*, POZNAŃ, SŁUPSK, 1958. Tekst niemiecki pochodzi z książki: *STOLPMÜNDE*; Verfaßt im Jahre 1936 von WALTER DOMINICK, Herausgegeben anlässlich des Patenschaftstreffens in Glückstadt, am 9. und 10 Mai 1959, von DR. WALTER KUSCHFELD, VERLAG, STOLPER HEEIMATKARTEREI, LÜBECK DRUCK, EUGEN RADTKE, LÜBECK.

Poniżej fragment oryginalnego tekstu: [...] ¹²

nec non totum et integrum portum Stolpesmunde dictum, penes aquam stolpensem tam ab una quam alia parte situm,

et omnia ac singula, quae ibidem sunt in praesenti et adhuc fieri poterint in futuro, cum suis terminis et gadibus in hunc modum diuisim intitulatis: primo de aqua stolpensi ascendendo fluxum uel flumen, super quem structum est molendinum Semelouu, cuius aquae molendini medietas attinet eiusdem conciuibus ciuitatis usque ad distinctionem uillae Bruskouu, de hac distinctione uillae Bruskouu, usque in riuulo aut fluxu Vuosuba, hunc fluxum uel riuulum Vuosuba descendendo usque ad semitam currentem de portu stolpesmunde uersus uillam Dünnou, in qua semita stat arbor quaedam nomine Hageboke signis publicis cum securi signata, ubi utrinque cum brouys habent debitam distinctionem, de hac arbore Hageboke directo modo usque ad arborem quercinam stantem super riuulum aquae Bukeuitz, ubi primitus suscipit suum fluxum, quae arbor quercina signata est debite et distincte, hunc riuulum Bukeuitz descendendo usque in salso mari, prope hoc salsum mare directe usque in aqua stolpensi ultra aquam stolpensem secus salsum mare directe usque ad riuulum aquae Vuregouu, de salso mari ascendendo aquam Vuregouu usque ad pontem, ultra quem uia

jak również cały i niepodzielny port Ustka, położony po obu stronach rzeki Słupi,

oraz wszystko, co tamże teraz się znajduje i w przyszłości znajdować się może, w granicach oddzielnie oznaczonych, w sposób następujący: poczynając od Słupi w górę potoku czy rzeczki, przy której zbudowany jest młyn Zamelowo, gdzie połowa młynówki należy do obywateli miasta aż do pół wsi Bruskowo, stąd aż do Wuosuba, tym strumykiem w dół aż do ścieżki, która prowadzi z portu Ustka do wsi Duninowo i przy której stoi buk, na którym po obu stronach są siekierą nacięte znaki. Od tego buku przebiega granica w prostej linii aż do dębu, który stoi u źródła strumyka Bukowica. Dąb jest dokładnie i pewnie oznaczony. Stąd granica idzie biegiem strumyka aż do morza, wzdłuż morza wprost do Słupi i za Słupią (znów) wzdłuż morza aż do strumyka Wrechów, w górę strumyka Wrechów aż do mostu, przez który prowadzi droga do wsi Machowino, od tego mostu wzdłuż drogi aż do dębu, który stoi nad strumykiem Darchin, w dół strumyka Darchin aż do młynówki między Ustką a Grabnem, której to młynówki i młyna połowa należy do wyżej

sowie den ganzen und unversehrten Hafen Stolpmünde, auf beiden Seiten des Stolpeflusses gelegen,

und alles und jedes, was daselbst jetzt ist und hinführen werden kann, unter einem wahrhaften Kauf- Titel übertragen, geben und darauf Verzicht leisten, mit allen Gerechtsamen, Gerichtsbarkeit, Nießbrauch, Proprietät, sowie auch mit völliger Freiheit, mit allen Einkünften, dein Patronatsrecht, mit aller Jagdgerechtigkeit, mit allen Wiesen, Gräsern, Heuschlag, Weide, Forsten, Wäldern, Sümpfen, Hölzern, angebauten Äckern und noch nicht angebauten, mit allen Steigen, Wegen und Nebenwegen, Wirthhäusern, Mühlen, Gewässern, Fischen, sowie wir dies nach uralter Festsetzung mit unsern Vorfahren erbrechtlich auf ewige Zeiten, in freien, ungehinderten und ruhigen Besitz überkommen haben. Daher sprechen wir die Bürger obgenannter Stadt Stolp frei von allen und ferner zu leistenden Diensten und Arbeiten und von allen aus vorbenannten Gütern und gebührenden Abgaben, so wir uns auch verpflichten, diese Güter zu beschützen und unter unsere Obhut zu nehmen, gleich ändern unsern Gütern, die uns steuerpflichtig sind oder eigenthümlich gehören. Hiergegen wird besagte Bürgerschaft alljährlich jedes Martins- Fest ein paar Hosen, Acht

¹² Władysław Goliński; Grodzisko- port w miejscu ujścia Słupi, maszynopis, 2022; s. 2 i nast., <https://biblioteka.ustka.pl/images/stories/literatura/golinski/art14a.pdf>

*currit uersus uillam Machemin, de hoc ponto
uiam descendendo, usque ad quercum
stantem super fluxsum aquae Darghin, hunc*

wymienionych obywateli, w dół tej
młynówki aż do Słupi:

slawische Gulden an Werth, oder diese
Summe bar, zum Zeichen der
Anerkennung und Unterwürfigkeit an uns
oder unsere Erben pünktlich entrichten.

*fluxsum Darhin descendendo usque ad aquam
pellentem molendinum inter stolpesmunde et
Vintershagen, cuius aquae et molendini
medietas pertinet conciuibus ante dictis, hanc
aquam molendini descendendo usque in aqua
stolpensi:*

Pochodzenie informacji z dokumentu kancelaryjnego mówiącego o położeniu zagród, strumyków... jest w pełni wiarygodne, dlatego położenie młynówki między Grabnem a ujściem strumyka Darchin jest w pełni wiarygodne- tam w dzisiejszej Przewłocie w średniowieczu był młyn.

<i>Darghin</i>	Darchin (nazwa występuje tylko w dokumencie- wg tłum. dok.)	strumyk
----------------	---	---------

<i>ad aquam pellentem molendinum inter stolpesmunde et Vintershagen</i>	do młynówki między Stolpmünde a Wintershagen	okolica może kiedyś tworząca drugie koryto Słupi?
---	--	---

Najprawdopodobniej to pozostałe do dziś kamienie fundamentu po młynówce w Przewłocie. Nad strugą, która określała granicę omawianą w dyplomie z 1337 r. i która płynie właśnie na skraju tego lasu, którego zarys widać na drugim zdjęciu. Młyn w Przewłocie i młynówka przy nim mogły określać miejsca określane umową.

<i>hanc aquam molendini descendendo usque in aqua stolpensi</i>	w dół tej młynówki aż do Słupi	Do dzisiaj biegnie tam strumyk i faktycznie wpada do Słupi (ostatni odcinek jest poprowadzony pod ziemią- od Pl. Dąbrowskiego w Ustce.)
---	--------------------------------	---

